

3. Технічні галузі судово-експертного знання.
4. Економічні галузі судово-експертного знання.
5. Біологічні галузі судово-експертного знання.
6. Медичні галузі судово-експертного знання.
7. Психіатричні галузі судово-експертного знання.
8. Психологічні галузі судово-експертного знання.

Все сказане дозволяє зробити висновок, про те, що судова експертологія, яка безпосередньо не включає у свій предмет і систему науки спеціальні судово-експертні галузі знань і відповідну їм судово-експертну практику, оптимізує всю СЕД опосередковано — шляхом розробки загальнометодологічних засад такої діяльності, адаптованих до теорії і практики конкретних видів судових експертиз.

Надійшла до редколегії 28.02.03

В. Борисов, директор Інституту вивчення проблем злочинності АПрН України, член-кореспондент АПрН України,
В. Зеленецький, заступник директора Інституту вивчення проблем злочинності АПрН України з наукової роботи, член-кореспондент АПрН України

Актуальні проблеми розвитку юридичної науки у галузі боротьби зі злочинністю

З часу свого заснування у 1995 р. Інститут вивчення проблем злочинності АПрН України здійснював свою науково-дослідницьку діяльність відповідно до основних напрямків, визначених Інститутом постановою № 1 відділення кримінально-правових наук АПрН України від 25 січня 1996 р.

В Інституті здійснювалися дослідження різноманітних теоретичних і прикладних проблем боротьби зі злочинністю з метою наукового забезпечення державної політики та правових підстав протидії організованій злочинності, корупції, злочинам, що вчиняються проти особи, її прав і свобод, у сфері економічної діяльності держави та приватних осіб, іншим правопору-

шенням. Проводилися також дослідження проблем удосконалення кримінального та кримінально-процесуального законодавства, судово-правової реформи, підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів, використання досягнень науково-технічного прогресу в боротьбі зі злочинністю, вивчення регіональних особливостей проявів злочинності, розроблялися концепції та проекти окремих законів та інших нормативно-правових актів, науково-практичні рекомендації щодо вдосконалення діяльності органів державної влади і управління. Багато уваги приділялося участі у розробці державних програм боротьби зі злочинністю.

Наукові дослідження в Інституті здійснювались відповідно до завдань, поставлених законами України, державними програмами профілактики злочинності, рішеннями і постановами Верховної Ради України, указами Президента України і постановами Кабінету Міністрів України.

Всі структурні підрозділи Інституту брали активну участь у реалізації заходів щодо виконання низки важливих програмних документів, зокрема Комплексної цільової програми боротьби зі злочинністю на 1996–2000 роки, затвердженої Указом Президента України від 17 вересня 1996 р. № 837/96, Комплексної програми профілактики злочинності на 2000–2005 роки, затвердженої Указом Президента України від 25 грудня 2000 р. № 1376/2000, Програми вивчення причин латентної злочинності та розробки засобів забезпечення боротьби з латентною злочинністю, затвердженої Прем'єр-міністром України 1 грудня 1998 р. № 19241/2, Комплексної програми протидії торгівлі людьми на 2002–2005 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 5 червня 2002 р. № 776 та Програми протидії легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України та Національного банку України від 15 травня 2002 р. № 676, а також брали участь у здійсненні наукових досліджень за відомчою та конкурсною тематиками, розробці законопроектів. Багато зусиль доклали науковці Інституту в роботі над проектом Кримінального кодексу України, який був прийнятий 5 квітня 2001 р.

В Інституті протягом 1997–2002 рр. здійснювалося наукове дослідження за фундаментальною темою «Кримінальне право України. Проблеми теорії і практики». Сектором кримінально-правових проблем боротьби зі злочинністю досліджувалися питання розвитку та вдосконалення системи Особливої частини

КК України, визначення понять та змісту ознак окремих злочинів, їх класифікації, поділу на види залежно від родового та безпосереднього об'єктів, розглянуті наукові засади кримінальної відповідальності за посягання на особу, її права і свободи, власність, питання кваліфікації злочинів у сфері господарської та службової діяльності, відмежування від суміжних злочинів та інших правопорушень. На базі порівняльного аналізу кримінального законодавства різних країн та міжнародних конвенцій запропоновано подальші шляхи вдосконалення законодавства про кримінальну відповідальність. Науковцями сектору була запропонована концептуальна модель понятійного апарату в антитерористичному законодавстві та науці кримінального права, визначені поняття, сутність, зміст і ознаки тероризму та злочинів терористичної спрямованості.

Інститутом у науковій роботі за цим напрямком дослідження планується: здійснити подальший аналіз кримінального права України як цілісної правової системи; з'ясувати зміст, форми права, його структуру, співвідношення кримінального права та інших галузей права; визначити поняття закону про кримінальну відповідальність як джерела кримінального права та стадій його застосування; сформулювати загальне поняття звільнення від кримінальної відповідальності, його відмежування від суміжних кримінально-правових явищ та інститутів; визначити родові ознаки загальних та спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності; розробити теоретичні положення, що стосуються з'ясування змісту основних понять, які використовує законодавець у чинному КК України; розкрити ознаки окремих складів злочину, запропонувати вирішення проблем кваліфікації та їх відмежування від суміжних злочинів; розробити базу даних пропозицій щодо подальшого вдосконалення кримінального законодавства України та практики його застосування.

Теоретичні розробки мають бути використані у монографіях, наукових статтях, доповідях на науково-практичних конференціях, «круглих столах», семінарах, підготовці коментаря до чинного КК України, пропозиціях до законодавства та практики його застосування.

У процесі роботи *сектору дослідження проблем судової діяльності* над фундаментальною темою «*Судова влада та проблеми її формування і функціонування*» основна увага була зосереджена на таких напрямках: *судова влада та механізм її реалізації за*

Конституцією України; міжнародні стандарти здійснення правосуддя і механізми їх реалізації у вітчизняному кримінально-процесуальному законодавстві; дослідчий кримінальний процес; судові провадження у кримінальному процесі. Було визначено природу судової влади, її характерні ознаки, організаційні механізми реалізації.

Констатовано, що реформування національного законодавства в останні роки свідчить про серйозні наміри України у галузі прав людини, прагнення до їх забезпечення та захисту на рівні міжнародних стандартів. Зокрема, значно розширено доступ громадян до судової процедури в разі обмеження права на недоторканність особи, житла та іншого володіння особи, посилилася стримуюча дія закону для прийняття рішення щодо обмеження конституційних прав осіб, більш повно реалізується право на справедливий судовий розгляд.

Однак зазначені дії не вичерпали усіх параметрів міжнародних стандартів, що потребує подальшої роботи по їх втіленню у законодавство, зокрема це стосується більш послідовної реалізації принципу змагальності, забезпечення права обвинуваченого на захист, наповнення реальним змістом права на оскарження судового рішення і перегляд справи вищим судом в апеляційному (касаційному) порядку.

За результатами дослідження були проаналізовані існуючі моделі касаційного та апеляційного перегляду судових рішень, переваги та недоліки класичних апеляції і касації та їх змішаних форм. Зроблено висновок про те, що у вітчизняному законодавстві спостерігаються тенденція до запровадження змішаної форми апеляції стосовно підстав оскарження та чітка диференціація окремих рівнів судової системи за критеріями інстанційної компетентності.

До перспективних наукових тем з цього напрямку дослідження слід віднести перш за все проблему кримінально-процесуального пізнання та його критеріїв. Предметом дослідження мають бути сутність пізнання у кримінальному судочинстві і оперативно-розшуковій діяльності, їх специфіка на окремих етапах кримінального процесу; виявлення і характеристика об'єкта, предмета та засобів пізнання; розробка науково обґрунтованих критеріїв пізнання у кримінальній справі з метою використання одержаного знання у доказуванні обставин злочинного діяння.

Особливо важливо проаналізувати можливість диференційованого підходу до використання знання, одержаного різними за процесуальним статусом суб'єктами пізнання, у доказуванні по кримінальній справі крізь призму реальної дії принципу змагальності і оновленого змісту принципу публічності. Необхідно розробити персоніфіковані критерії пізнання суб'єктами, що представляють сторону обвинувачення, і суб'єктами, що представляють сторону захисту. Потребує також чітких, науково обґрунтованих і нормативно закріплених критеріїв допустимості використання у кримінальному судочинстві інформації, одержаної в ході дослідчого кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності, з визначенням їх якісної природи та функціонального призначення в загальній системі доказів. Нові інформаційні технології актуалізують дослідження з питань усталеного у вітчизняному кримінальному судочинстві погляду на систему доказів як закрити, вичерпну. Це тим більш важливо, що суттєво змінюється роль суду в кримінальному судочинстві, передбачається реформа досудового слідства, впровадження суду присяжних. У зв'язку з цим слід проаналізувати специфіку доказування в суді при здійсненні судового контролю, при розгляді справи за спрощеною процедурою, при перегляді справи в апеляційному порядку.

Науковцями *сектору проблем кримінально-виконавчого законодавства* проводилася значна робота з розробки теорії виконання покарань за темою *«Проблеми теорії та практики виконання покарань»*. У результаті проведеного дослідження визначені закономірності трансформації виправно-трудоного права в кримінально-виконавче; окреслено головні проблеми розвитку науки кримінально-виконавчого права; проведено структурно-функціональну характеристику кримінально-виконавчої діяльності; виявлено особливості та специфічні риси процесу виконання-відбування покарання; з'ясовано відправні пункти для подальшого комплексного дослідження сукупності проблем діяльності органів та установ виконання покарань.

За темою *«Проблема імплементації міжнародних стандартів у кримінально-виконавче законодавство України»* було здійснено моніторинг національного та міжнародного законодавства, що регулює виконання покарань і поведження із засудженими; простежено правовий та соціально-економічний напрями втілення міжнародних стандартів у кримінально-виконавчу

систему України; на основі проведеного опитування засуджених та персоналу з'ясовано, наскільки умови тримання засуджених в установах виконання покарань в Україні відповідають міжнародним стандартам поводження із засудженими.

За темою «*Проблеми реформування кримінально-виконавчої системи України*» проведено поглиблене дослідження проблем функціонування кримінально-виконавчої системи, що дозволило не тільки охарактеризувати різні напрями її діяльності, а й встановити, за допомогою яких матеріально-предметних та правових засобів можливо вирішувати поставлені перед нею завдання; з'ясувати, як досягаються цілі кримінально-виконавчої діяльності; встановити соціальне призначення кримінально-виконавчої системи.

Як відомо, на сьогодні в Україні здійснюється Програма подальшого реформування та державної підтримки кримінально-виконавчої системи на 2002–2005 роки (затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2002 р. № 167), згідно з якою мають бути забезпечені належні умови виконання покарань, що безпосередньо пов'язане з дотриманням прав людини. Тому з урахуванням підвищеної уваги у правознавстві до проблем правового статусу особи та існуючого на сьогодні доробку науковцями Інституту планується здійснити теоретичну розробку проблем правового становища засуджених до різних видів покарань. При цьому під час визначення основних напрямів дослідження прав осіб, позбавлених волі в Україні, за основу будуть взяті рекомендації Мінімальних стандартів поводження з ув'язненими, Європейських тюремних правил щодо умов тримання засуджених, правила Організації Об'єднаних Націй стосовно захисту неповнолітніх, позбавлених волі.

Науковці *сектору попередження злочинності серед неповнолітніх, та молоді* в основному займаються проблемами протидії торгівлі людьми, експлуатації дітей, насильницької злочинності проти особи. Все більше уваги приділяється протидії сексуальній експлуатації дітей. Слід зазначити, що ця проблема визначена як одна з пріоритетних у загальних європейських програмах протидії злочинності. Досить часто такий вид злочинної діяльності полегшується недостатньою врегульованістю процедур пересування дітей та недосконалістю національного законодавства в сфері опіки та піклування. Тому подальша увага до цієї проблеми буде однією з пріоритетних в науковій діяльності Інституту.

Що стосується проблем попередження насильницької злочинності проти особи та її попередження в Україні, то з цього питання сектором були досліджені основні кількісно-якісні показники насильницької злочинності проти особи, особи злочинця і потерпілого за низку років, вивчені поширеність насильницької злочинності по регіонах України та її зв'язки з організованими злочинними угрупованнями. Сформульовано причини й умови вчинення насильницьких злочинів, віктимологічні аспекти насильницької злочинності, розроблено систему заходів її попередження.

За планом цього сектору досліджень потребують також проблеми боротьби із професійною злочинністю та її попередження, детермінації та попередження рецидивної злочинності; шахрайства в Україні; злочинності іноземців; вивчення досвіду попередження злочинності у провідних країнах Європи у XXI ст. Одним із суттєвих завдань, яке планується вирішити науковцям сектору, є розробка Плану заходів по формуванню у громадян України антикримінальної культури.

У процесі дослідження соціальних і правових проблем становища жінок в Україні та кримінологічної характеристики злочинів, учинених жінками, і питань попередження жіночої злочинності *лабораторією «Удосконалення правового становища жінок та попередження жіночої злочинності»* було проведено аналіз норм міжнародного права і чинного законодавства України, визначено сутність і поняття тендерної рівності, розглянуто проблему дискримінації прав жінок та шляхи її подолання, вивчено розвиток принципу рівності прав і можливостей чоловіків і жінок у законодавстві України. Проаналізовано нормативні акти, які передусім регулюють трудові правовідносини, кримінально-правові відносини з точки зору їх відповідності принципам гендерної рівності, а також проблеми мотивації злочинної поведінки та визначення характерологічних особливостей жінок, які відбувають покарання у виді позбавлення волі.

Науково перспективне значення мають розробка психологічних методик аналізу мотиваційної сфери особи жінок, зв'язок особливостей мотиваційної сфери із вчиненням певних видів злочинів, що з практичної точки зору дуже важливо для розробки і проведення корекційної роботи з засудженими з метою попередження жіночої злочинності.

В Інституті проведена і проводиться низка наукових досліджень з розробки теоретичних, методологічних і прикладних проблем попередження економічної злочинності, усунення причин і умов, що їй сприяють, підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів.

За цими напрямками *сектором вивчення причин злочинності і відділом подвійного підпорядкування нашого Інституту та Інституту економіко-правових досліджень НАН України* були проведені дослідження на теми: «Кримінологічна характеристика господарських і корисливих службових злочинів»; «Проблеми підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів по виявленню причин і умов та профілактиці економічної злочинності в Україні»; «Питання прогнозування економічної злочинності, планування і координація заходів боротьби з нею»; «Причини латентності злочинів у сфері економіки, у відносинах приватизації і зовнішньоекономічних зв'язків»; «Попередження причин та умов, які сприяють розкраданням, зловживанням та іншим злочинним проявам у сфері приватизації державного майна в Україні»; «Правове забезпечення соціальних і державних інтересів України у зовнішньоекономічній господарській діяльності і попередження правопорушень у цій сфері»; «Удосконалення законодавства про статус суб'єктів господарської діяльності та практику його застосування для попередження економічних правопорушень»; «Гармонізація господарського, екологічного та кримінального законодавства у системі правового забезпечення економіки»; «Використання досягнень науки і техніки у боротьбі з окремими видами тяжких злочинів у сфері економіки і фінансів з ознаками корупції»; «Система та види методик розслідування економічних злочинів з ознаками корупції, які вчиняються групами осіб».

Об'єктами дослідження науковців стали проблеми розслідування ускладнених економічних злочинів, що кваліфікуються за сукупністю з іншими злочинами і характеризуються як тривалі, продовжувані та складні. Було створено та обґрунтовано модель комплексної методики розслідування економічних злочинів з ознаками корупції, що вчиняються організованими групами осіб та злочинів, що вчиняються в кредитно-фінансовій сфері. Основну увагу було зосереджено на дослідженні найбільш поширених у даний час механізмів злочинної діяльності, пов'язаних з ухиленням від оподаткування в особливо великих розмірах при здійсненні фінансово-господарських операцій,

розкраданням грошових коштів, у тому числі бюджетних, тінювим обміном валюти, незаконними конвертаційними операціями, використанням фіктивних фірм та лоро-рахунків, у тому числі із залученням корумпованих осіб. Результатом досліджень стала розробка методики розслідування злочинів, що вчиняються в кредитно-фінансовій сфері.

Збільшення обсягу наукового знання за цим напрямом дослідження полягає в накопиченні практичного матеріалу, який збирається за певною програмою, піддається узагальненню. Деякі результати узагальнення являють собою новий науковий потенціал, який може бути застосований як база для розробки методичних рекомендацій для використання в діяльності правоохоронних органів щодо боротьби та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом. Досліджувана проблема є актуальним напрямом встановлення криміналістичної характеристики легалізації (відмивання) коштів та іншого майна, одержаного злочинним шляхом, який базується на вивченні та узагальненні практики розслідування і судового розгляду цієї категорії справ.

Всі зазначені теми досліджень мали також на меті проведення теоретичних узагальнень та вироблення практичних рекомендацій щодо вдосконалення чинного законодавства і діяльності правоохоронних та контролюючих органів у сфері попередження економічної злочинності.

Один із основних висновків цих досліджень полягає в тому, що органи кримінальної юстиції докладають певних зусиль щодо активізації боротьби з економічною злочинністю. Але, як свідчить практика, вони не використовують усі наявні можливості, не усувають окремі недоліки в розслідуванні та судовому розгляді кримінальних справ цієї категорії.

Проведені в Інституті дослідження показали, що організація ефективної системи спеціально-кримінологічної протидії злочинним проявам у сфері економічної діяльності, до якої належат господарські злочини і злочини проти власності, можлив лише за наявності загальносоціального підґрунтя у макроекономічних процесах організації суспільного життя. Сучасні умови економічної дійсності, на жаль, не створюють таких умов, а навпаки, спонукають до кримінальної поведінки у сфері господарювання. Екстенсивний розвиток системи контролюючих і правоохоронних органів, який відбувся в останні роки, не дав

бажаного результату по стримуванню поширювання злочинності у сфері економічної діяльності. Не зупинили економічну злочинність і посилення кримінальної відповідальності, встановлення у нормах закону переліку суспільно небезпечних проявів у сфері економічної діяльності та їх криміналізація.

В сучасних умовах потрібне теоретичне обґрунтування такого забезпечення державного регулювання участі суб'єктів господарювання різних форм власності в господарській діяльності, яке б виключало передумови, що змушують суб'єктів господарювання переходити з поля правомірного функціонування в неправомірне. У цьому ключі законодавче закріплення правового статусу суб'єктів господарювання позначено як найгостріша проблема державного регулювання економіки та попередження правопорушень в її сфері.

В процесі дослідження проблематики теми під кутом протидії економічній злочинності слід визначити три блоки проблем, що потребують подальшої розробки: 1) вдосконалення правового статусу суб'єктів господарювання; 2) попередження економічних правопорушень; 3) взаємодія правоохоронних органів у протидії економічній злочинності. При цьому треба зазначити, що протидія посиленню суспільно небезпечних проявів участі суб'єктів господарювання в підприємницькій та іншій господарській діяльності в сучасних умовах не може бути забезпечена лише заходами жорсткості кримінально карних санкцій за вже вчинені економічній злочини, розширенням переліку господарських злочинів тощо. Кримінальне право є завершальною ланкою охорони правовідносин, що регулюються і охороняються так званими позитивними галузями права. Кримінально-правові норми вступають у дію тоді, коли потенціал норм позитивного права стає недостатнім для забезпечення їх нормального функціонування. Тому потрібне використання найбільш широкого арсеналу економіко-правових (господарсько-правових) засобів, що виключають будь-які передумови, саме підґрунтя для відходу суб'єктів господарювання із легального режиму здійснення господарської діяльності в протиправний, тіньовий, злочинний. Що стосується кримінального законодавства, його, на нашу думку, слід розглядати як необхідний (але не головний) засіб попередження економічних злочинів.

У пріоритетах законотворчості доцільно виділити відновлення та вдосконалення цивільного і господарського права як

галузей, що несуть основне навантаження в правовому забезпеченні економічних реформ по перетворенню господарських відносин відповідно до потреб створення соціально орієнтованої змішаної економіки, вільної від корумпованості, притаманної перехідному періоду.

З урахуванням цих основних висновків вважаємо за необхідне істотно розширити наукові дослідження, з тим щоб забезпечити прийняття заходів, спрямованих на протидію поширенню злочинів у сфері економічної діяльності на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному і кримінально-правовому рівнях.

Перспективним напрямом кримінологічних та криміналістичних досліджень є також вивчення транснаціональних аспектів економічної злочинності, оскільки ця тема становить інтерес для світової спільноти, зацікавленої в перекритті кримінальних каналів легалізації злочинних доходів, які використовуються для подальшого розвитку кримінальної системи, що базується на тіньових капіталах, дестабілізує легальну економічну систему і, що особливо небезпечно, створює умови для криміналізації влади. Дослідженню загальної проблеми протидії легалізації злочинних доходів криміналістичними методами та засобами в науковій роботі Інституту приділяється особлива увага, зокрема *сектором дослідження проблем боротьби з корупцією та організованою злочинністю*.

Необхідно поглиблювати вивчення законодавства зарубіжних країн, зацікавлених в протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом (США, Канада, країни Латинської Америки, Західної Європи, Японія, Китай), та проводити порівняльне дослідження законодавчих актів України, які містять положення, пов'язані з можливістю застосування та вдосконалення криміналістичних засобів і методів.

Особливу увагу слід приділити дослідженню проблеми протидії легалізації доходів, що використовуються в терористичній діяльності міжнародних злочинних угруповань. Треба розробити систему моніторингу переміщення грошових коштів і матеріальних цінностей, які мають використовуватися для здійснення терористичної діяльності.

У майбутньому видається за необхідне провести наукові дослідження для встановлення кореляційних зв'язків між елементами криміналістичної характеристики злочину. Результати ро-

боти даному напрямку мають забезпечити підвищення ефективності розробки проблеми криміналістичної характеристики злочину з виходом на побудову систем типових версій в розслідуванні економічних злочинів.

Крім цього, існує потреба у вивченні та розробці рекомендацій щодо створення нових методик розслідування економічних злочинів, у тому числі формування криміналістичних методик розслідування злочинів у кредитно-фінансовій сфері; інвестиційній та приватизаційній сферах; сфері підприємництва; сфері сплати податків та інших обов'язкових платежів.

Шляхом реалізації та впровадження в практичну діяльність правоохоронних органів і експертних установ України розроблених на базі новітніх комп'ютерних технологій, запропонованих методик мають удосконалюватися процеси раціоналізації ефективного збирання доказів технічними засобами. Проведені *лабораторією «Використання досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю»* дослідження за цим напрямком роблять певний внесок у практичну діяльність експертних і правоохоронних органів при збиранні доказів у кримінальному процесі. В роботі над різними темами досліджень з проблем криміналістичної експертизи були здобуті такі наукові результати: розроблені та виготовлені комплекти науково-технічних засобів: уніфікований криміналістичний комплект слідчого «Слідча валіза»; «Фотосумка слідчого»; комплект науково-технічних засобів для роботи зі слідами рук (дактилоскопічний набір); фото-відеокомплект слідчого; зібрано та узагальнено інформацію щодо сучасного стану інфрачервоної термографії, можливостей застосування наявної технічної бази для потреб криміналістики; вивчено сучасний стан методів і технічних засобів для дослідження невидимих слідів контакту; розглянуто можливості використання люмінесцентного методу для виявлення невидимих та слабковидимих слідів контакту; розроблено конструкції окремих науково-технічних виробів (йодна трубка, ультрафіолетовий освітлювач, портативний обприскувач для дослідження відбитків пальців рук людини, прилад для визначення неоднорідностей металевих поверхонь); підготовлено необхідну документацію та виготовлено дослідні зразки пристроїв; створено методикау ідентифікації людини за ознаками зовнішності за допомогою засобів комп'ютерної графіки, зокрема розроблено методикау складання комп'ютерного фоторобота в системі

«ОБРАЗ», а також тактичні рекомендації пред'явлення фоторобота для впізнавання; сформовано банк даних відповідно до ознак зовнішності людини за допомогою засобів комп'ютерної графіки; розроблено автоматизовану інформаційно-пошукову систему «Кліше» та інтегроване до неї «Автоматизоване робоче місце експерта-криміналіста»; досліджено методику криміналістичної ідентифікації дискет персональних комп'ютерів внаслідок форматування дискет; проведено всебічний аналіз технічних нововведень, що використовуються в сучасних засобах судової акустики і комп'ютерних технологіях; розглянуто та визначено ідентифікаційні особливості пристроїв друку і класифіковані ознаки групової належності принтера, зумовлені специфічними особливостями різних технологій друку; систематизовано та досліджено ознаки і способи підроблення документа, надрукованого на літерному принтері; розроблено класифікацію використовуваної в даний час технології друку ударної дії та визначено множинності, які утворюють принтери ударної дії; розроблено метод виміру відхилень точок від заданих значень при проєктуванні гарнітур шрифтів для матричних принтерів; досліджено тексти, виконані на принтерах різних фірм; розроблено методику комплексного експертного дослідження засобів і матеріалів звуко- і відеозапису, комп'ютерних технологій, що використовуються експертними установами України; створено нову методику проведення ідентифікаційного фоноскопичного дослідження зашумленого, спотвореного і обмеженого за тривалістю та за обсягом мовного матеріалу із розрахунком її потенційної надійності; запропоновано алгоритми ідентифікаційних заходів слідчого та експерта, спрямовані на встановлення особи невідомого трупа; окреслено сучасні можливості судових експертиз, що дозволяють вирішувати завдання ідентифікації загиблого, та рекомендовано комплекс запитань і порядок розв'язання найбільш складних із них експертом; вдосконалено методику перевірки автентичності магнітних сигналів та ідентифікації апаратури аналогового магнітного запису; запропоновано диференціацію ідентифікаційних ознак мовного сигналу, заснованих на аналізі структурних характеристик елементарних сегментів; удосконалено нові технічні методики провадження судових експертиз (судово-фоноскопичних, судово-акустичних, судово-фонетичних, трасологічних та ін.).

Розкриття та розслідування злочинів неможливі без одержання певної доказової інформації. Але з боку злочинців здійснюються протидія розслідуванню, злочинний вплив на доказову інформацію. Причому такий вплив все більше професіоналізується, конспірується, підвищується його інтелектуальний рівень. У цьому відношенні знищуються і приховуються сліди злочину, використовуються інсценування, фальсифікації, чиниться вплив на свідків і потерпілих, корумпуються службові особи правоохоронних органів, використовуються засоби масової інформації з метою розголошення слідчої таємниці.

На сьогодні рівень розкриття злочинів становить від 46% до 64% за різними видами злочинів, збільшуються строки провадження за кримінальними справами, погіршується якість розслідування, а рівень латентної злочинності перевищує всі допустимі межі. Тому особливого значення набуває розробка проблем криміналістичного забезпечення діяльності правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю. Вирішення завдань розкриття та розслідування злочинів значною мірою залежить від широкого використання досягнень науки і техніки.

На нашу думку, криміналістичне забезпечення діяльності правоохоронних органів складається з таких головних напрямів, що потребують розробки: новітньої криміналістичної техніки і науково-технічних засобів та їх випробування в діяльності слідчих та оперативних працівників; сучасних інформаційних технологій; забезпечення правоохоронних органів тактичними засобами; окремих криміналістичних методик.

У практиці боротьби зі злочинністю важливим є створення спеціальних комплектів науково-технічних засобів. Зараз вже розпочата розробка таких спеціальних комплектів. Всього заплановано створити 25 найменувань комплектів науково-технічних засобів: універсальний комплект слідчого, а також комплекти експерта-криміналіста; співробітника ДАІ; спеціаліста-вибухотехніка; пошукових засобів слідчого (набір-пошук); науково-технічних засобів огляду місця дорожньо-транспортної пригоди; науково-технічних засобів для огляду місця пожежі (набір-пожежа); науково-технічних засобів для огляду вибухових пристроїв і місця вибуху (набір-вибух); науково-технічних засобів для роботи з мікрооб'єктами (набір-мікро); науково-технічних засобів для роботи зі слідами рук (дактилоскопічний набір); комплект слідчого для огляду документів; оперативний одорологічний комплект та ін.

Важливим напрямом криміналістичного забезпечення діяльності правоохоронних органів є розробка та використання сучасних інформаційних технологій. Йдеться про впровадження інформаційно-пошукових та інформаційно-довідкових систем. Одним з актуальних завдань також є розробка та впровадження методів і алгоритмів компактного подання даних (компресія, стиснення даних) графічних форматів. Використання таких методів і алгоритмів дозволить істотно зменшити обсяг інформації, але при цьому час доступу до графічних зображень має залишатися на попередньому рівні.

Необхідно розробити та забезпечити правоохоронні органи сучасними тактичними засобами. Практика діяльності правоохоронних органів свідчить, що ефективно розкриття та розслідування злочинів потребують використання найбільш ефективних тактичних прийомів, тактичних комбінацій (систем прийомів) та тактичних операцій (комплексів слідчих дій, оперативно-розшукових заходів, організаційних дій тощо). Тому актуальними видаються систематизація тактичних прийомів, типізація тактичних комбінацій і операцій стосовно виду злочину, завдання розслідування, слідчої ситуації.

Важливе значення у формуванні правової держави в Україні має ефективна діяльність правоохоронних органів у боротьбі з тяжкими злочинами проти особи, до числа яких належать вбивства. Необхідність розробки цієї проблеми зумовлена тим, що за останні роки в Україні спостерігається стійка тенденція до зростання кількості умисних вбивств. Їх розкриття пов'язано зі значною трудомісткістю, великим обсягом роботи, що дозволяє віднести їх до категорії підвищеної складності. Труднощі їх розслідування обумовлені в першу чергу тим, що органи досудового слідства відчувають нагальну потребу в розробці окремих мікрометодик розслідування певних видів вбивств, перш за все тих, що вчинені в умовах неочевидності; на замовлення; із розчленуванням трупа; а також при відсутності трупа та інших різновидів цих злочинів.

У процесі дослідження *лабораторією соціології та порівняльного законодавства у галузі проблем боротьби зі злочинністю* особливостей правового регулювання міграційних процесів як засобу попередження злочинності розроблено концептуальні засади і методологія дослідження взаємозв'язку міграційної політики та заходів щодо попередження злочинності; визначено особливості міграційних процесів у межах Європейського Союзу та правові

засоби, що використовуються для їх регулювання в контексті попередження злочинності та інших антисоціальних проявів; визначено основні напрями адаптації українського міграційного законодавства до стандартів Європейського Союзу та прогнозування можливих наслідків впливу здійснення таких заходів на кримінальні прояви в сфері міграції; розроблено методологію та методику дослідження потенційних жертв торгівлі людьми.

Потребує свого дослідження і низка наукових проблем стосовно міжнародно-правових аспектів попередження злочинності. До перспективних напрямків досліджень слід віднести розробку Концепції профілактики злочинності з урахуванням загальноєвропейських підходів, які знайшли відображення в документах Ради Європи та Європейського Союзу. Основні засади «превентивної політики» ЄС було визначено в 1999 р. на саміті Європейської Ради в Тампере, до яких перш за все віднесено: широке визначення об'єкта попередження (не тільки «злочин» за кримінальним законодавством, а й інші прояви антисоціальної поведінки (адміністративні проступки, побутове насильство в різних його проявах, девіантність, що не підпадає під правові заборони); чітке визначення базових механізмів профілактики (обмеження безпосередніх чинників злочинності, зміцнення соціальних інститутів та соціальних сил, що протидіють злочинності, захист жертв злочинів); необхідність урахування «наднаціонального» характеру системи попередження злочинності, при цьому підкреслюються субсидіарний характер міжнародного чи регіонального співробітництва в цій сфері та необхідність урахування прямих та опосередкованих зв'язків превентивної діяльності з іншими формами активності держави.

Слід визнати корисним подальше порівняльно-правове дослідження існуючих в сучасній Європі національних систем превентивної діяльності. При цьому особливе значення повинні мати узагальнення досвіду взаємодії державних та недержавних інститутів у цій сфері, виявлення найбільш ефективних форм участі різноманітних інститутів громадянського суспільства в боротьбі зі злочинністю.

Потребує подальших досліджень сутність міграційної політики і основних організаційно-правових та політичних механізмів її розробки в умовах України як країни з перехідною суспільною організацією. Має бути, зокрема, звернено увагу на ціннісні засади такої діяльності, яка має враховувати соціокуль-

турний контекст і традиції. Це видається винятково важливим з огляду на ті реальні проблеми, які виникають у правозастосовній діяльності як відображення тиску на професійну свідомість посадових осіб поширених в масовій свідомості соціально-психологічних стереотипів та установок.

У загальній системі профілактики злочинності міграційна політика належить до важливих організаційно-правових заходів кожної держави. Але її використання буде ефективним лише за умов чіткого визначення певних принципів взаємодії превентивної та міграційної політики. Для сучасної України найбільш важливими слід визнати такі принципи: координація національного законодавства і базових положень відповідних документів Ради Європи та «комунітарного законодавства» Європейського Союзу; врахування критеріальної ролі загальноєвропейських стандартів прав людини (як загальних, так і спеціальних, визначених відносно певних напрямків такої діяльності (наприклад, Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи щодо прав людини у контексті попередження тероризму, — липень 2002 р.), врахування існування «не гармонізованих» правових інструментів Ради Європи та Європейського Союзу, «раціональний прагматизм» (врахування економічних та соціальних потреб України) тощо.

Самостійне значення має проблема гармонізації міграційного законодавства Ради Європи та Європейського Союзу, без урахування якої неможливо вирішувати практичні завдання щодо приведення українського законодавства у відповідність до стандартів ЄС. Практика свідчить про те, що це питання є найбільш актуальним відносно правового регулювання «трудової міграції» і процедур одержання статусу біженців та шукачів притулку.

Міграційна політика має виключно важливий соціальний аспект, оскільки вона не тільки регулює пересування осіб, а й визначає міру їх доступу до соціальних прав і соціальних ресурсів, а в цілому — інтеграцію мігрантів у нове соціокультурне середовище конкретної держави. Саме в цій площині має досліджуватись обумовленість злочинності мігрантів, яка для багатьох країн (в тому числі і для України) стає все більш «наочною», значною мірою пояснюючись незавершеністю процесів соціальної інтеграції. В рамках Ради Європи і Європейського Союзу значна увага приділяється превентивним функціям соціальних програм для мігрантів. Вироблено загальні засади такої політики, накопичено значний досвід. Обґрунту-

вання шляхів використання такого досвіду є винятково корисним для України (особливо з огляду на необхідність імплементації найближчим часом базових європейських правових інструментів у сфері соціальних прав, перш за все Оновленої Європейської Соціальної Хартії).

Все викладене свідчить про те, що сьогодні Інститут є однією з провідних науково-дослідних установ юридичного профілю в Україні, в якій здійснюються фундаментальні та прикладні дослідження у сфері протидії злочинним проявам, наукові експертизи і консультації в галузі нормативного регулювання зазначеної сфери, видання наукової продукції монографічного, довідникового, науково-практичного, навчально-методичного плану, підготовка висококваліфікованих юристів-науковців тощо.

Отже, масив наукових розробок Інституту підтверджує значні кроки, здійснені науковцями на шляху вивчення актуальних проблем боротьби зі злочинністю та її попередження, і створює достатнє підґрунтя для подальшого розвитку та збагачення наукової думки в Україні з цього напряму досліджень.

М. Швець, член-кореспондент
АПрН України, директор Науково-
дослідного центру правової
інформатики АПрН України

Системна інформатизація в правовій сфері

Дослідження в галузі правової інформатики в Україні започатковані ще в 70-ті роки минулого століття завдяки енергійній підтримці директора Інституту кібернетики НАН України академіка В. Глушкова та міністра внутрішніх справ України І. Голловченка.

Тоді ж було створено Республіканський науково-дослідний інформаційний центр МВС України з мережею інформаційно-обчислювальних центрів у всіх обласних управліннях внутрішніх справ (нині Департамент інформаційних технологій).

В 1988 р. була створена кафедра технічних засобів попередження та розкриття злочинів, яка згодом перейменована в ка-